Петър Ангелов (София, България)

ПРИНОС КЪМ ДИПЛОМАТИЧЕСКАТА ИСТОРИЯ НА ДРЕВНА РУСИЯ

Сахаров, А. Н. *Дипломацията на Древна Русия — IX — първата половина на X в.* Наука и изкуство. С., 1984. 326 с.

Монографията представлява опит да се изследват цялостно и задълбочено появата и развитието на древноруската дипломация в периода IX — първата половина на X в. Пристъпвайки към изследването на проблема, А. Сахаров отбелязва, че върху външната политика на Киевска Русия през споменатия период са направени значителен брой изследвания от руски и чужди учени, които са дали отговор на голям брой нерешени въпроси. Същевременно липсата на достатъчно извори или тяхното различно тълкуване е довело до оформянето на противоречиви и понякога взаимно изключващи се хипотези. Още в увода на монографията авторът сочи, че неговата главна цел е да разкрие външната политика на древна Русия от един малко по-различен аспект, а именно в тясна връзка със създаването системата на древноруската дипломация. Този подход, както отбелязва А. Сахаров, дава възможност да се прецени под друг ъгъл проблемът за възникването на древноруската държава и нейното утвърждаване на международното поле.

В седем глави авторът разглежда проблемите, свързани със зараждането на руската дипломация и нейните първи прояви. Особено внимание е обърнато върху дипломатическото признаване на Русия след похода на княз Олег през 860 г., последователно се прави обстоен анализ на руско-византийските договори от 907, 911, 944 г., а в две отделни глави се разглежда въпросът за „източния фактор" в политиката на Русия, както и изявите на княгиня Олга върху полето на дипломацията.

В подхода към изследването на посочените проблеми силно впечатление правят няколко неща. Преди всичко очевиден е стремежът да се отдаде дължимото на всички изследователи, дали своя принос в изявяването на въпроси от развитието на древноруската дипломация. Всяка глава на монографията се предхожда от обширен историографски увод, който съдържа кратко изложение на различни хипотези и мнения, изказани от руски, съветски и редица други автори. Изобщо може да се каже, че в историографско отношение А. Сахаров е пристъпил с необходимата сериозност, като е проявил завидна прецизност и изчерпателност. Особено важно е, че той е проявил критично отношение към голяма част от представените хипотези, като същевременно е проявил предпочитание към други и склонност да се присъедини към тях.

Друго, което прави силно впечатление, това е широкото използуване на сравнителния метод на изследването на въпросите на руската дипломация. Авторът добре съзнава, че оскъдният изворов материал по отделни въпроси и противоречивите известия на изворите невинаги могат да създадат ясна и пълна картина на дадено дипломатическо съглашение или договор. Поради това в монографията е приведен обилен сравнителен материал от договорната практика на Византийската империя с други държави, който е позволил да се направят напълно допустими аналогии по отношение на древноруската дипломация. Между този сравнителен материал фигурират и редица моменти от дипломатическите отношения между Византия и България, които авторът използува за доразвиване на някое свое схващане.

Основните концепции, защищавани в книгата по въпроса за зараждането и развитието на древноруската дипломация, се базират както върху приведения историографски материал, така и върху внимателния анализ на запазените извори, между които най-голяма стойност имат безспорно паметниците на руското летописание. Изказани са редица интересни хипотези, намерили определен израз в края на всяка глава или в заключението на книгата,

А. Сахаров правилно говори за един преддържавен период във възникването на древноруската дипломация, свързан с *ранната история на източнославянските* племена. Както е отбелязано в глава първа, древното славянско общество е било запознато с такива въпроси от дипломацията, като: преговори за откупуване на пленници, преговори за отстъпване на територии и селища, преговори за плащане на данъци и пр. Посочена е ролята на Византийската империя, която съхранява и доразвива принципите и методите на античната дипломация.

Според автора първите сигурни сведения за дипломатическата практика на древните руси се отнасят към VIII и първата половина на IX в. За развитието на древноруската дипломатическа система е посочено голямото значение на похода на Олег срещу Цариград през 860 г. и последвалите преговори между византийци и руси. Застъпена е тезата, че Византия в този случай е провела преговори с Русия, като с една суверенно изграждаща се държава. Договорът от 860 г. според А. Сахаров представлява официално признание за създадената древна руска държава.

Разглеждайки отделните договори между Русия и Византия, авторът набляга особено на обстоятелството, че е налице постепенно усложняване на дипломатическия церемониал при воденето на преговорите. Също така постепенно расте кръгът от разискваните въпроси, по които руси и византийци се стремят да постигнат договореност. Направена е вярната констатация, че във всеки следващ договор, от една страна, са налице повторения от по-стари договори, а, от друга, наличие на нови моменти. Тази забележима еволюция в договорната практика на руската държава по отношение на прилаганите форми и методи за водене на дипломатически преговори според автора е важно доказателство за консолидирането на руската държава и превръщането ѝ във важен политически фактор. А. Сахаров даже е склонен да говори и за наличието на равноправие в руските договори с Византия от първата половина на X в.

Безспорно избраният изследователски подход е интересен, а изводите в повечето случаи — убедителни. Справедлива е и критиката, отправена към някои чужди изследователи, които подценяват значението на Киевска Русия, изхождайки от „византиноцентризъм" в своите разсъждения.

Бих искал да отбележа същевременно *някои заключения, направени в монографията*, които по мое мнение са до известна степен противоречиви и пресилени. Така например на с. 159 се твърди, че през 911 г. Русия и Византия сключват съвършено равноправно съглашение. Малко подолу обаче на с. 162, когато се говори за ратификацията на договора, се споменава, че Русия не е могла да претендира за пълно дипломатическо равноправие с Византия. *И действително добре известно* е, че от гледна точка на установената йерархия между средновековните държави Византия е смятала, че стои над всички останали. За този стремеж на империята да запази това изключително политическо и религиозно положение А. Сахаров съвсем правилно споменава малко по-късно, когато прави анализ на дипломацията на княгиня Олга.

На с. 222 не звучи убедително твърдението, че за Русия е било без особено значение ограничаването на престоя на руските дипломатически представители в Цариград съгласно договора от 911 г. в сравнение с възможността да стоят до когато поискат според предишния договор от 907 г. По-близко до истината е мнението, че ограничаването на срока е било неблагоприятно за русите и явно тяхно е и отстъплението по отношение на договора от 907 г.

Не е съвсем убедително и твърдението, че няма връзка между поражението на русите през 941 г. и премахването на безмитната търговия в договора с Византия от 944 г., клауза, която е била от явна полза за руските търговци.

Биха могли да се отправят и възражения към някои твърдения на автора, засягащи българо-руските дипломатически отношения. Недоказана остава хипотезата за съществуване на някакъв таен договор между цар Симеон и княз Олег през 907 г., съгласно който българският владетел се бил съгласил руските войски да преминат през територията на България на път за Цариград. За подобен факт не се споменава в нито един византийски извор от това време, а очевидно византийците не биха пропуснали възможността да отбележат това, като се знае, че са търсели всеки удобен повод да обвинят Симеон в нарушаване на мирните съглашения и договори. По-убедително е да се приеме, че Олег се е придвижил до столицата на Византия по море.

На с. 204 авторът е възприел остарялата теза, че при цар Петър България била разделена на редица самостоятелни територии. Никъде в изворите не могат да се намерят убедителни аргументи за подкрепата на подобно твърдение.

Възражение будят и неколкократните твърдения на автора, че названието „дъщеря", което получила княгиня Олга след *покръстването си в Цариград, е било титла.* В системата на византийските титли и чинове подобна титла не съществува. Всъщност чрез това название византийците са искали да подчертаят, че княгиня Олга става духовно чедо, т. е. член на императорското семейство съгласно развити-

тата от византийците идея, че всички християнски народи са едно голямо семейство, чийто баща е византийският император. Добре известно е, че и българските владетели от княз Борис нататък също са били наричани съответно „духовни синове" на импепатора, без това да им пречи да носят титлата княз, а по-късно цар. За споменатите названия особено ценна е работата на Фр. Дьолгер (а не Делгер, както упорито преводачът на книгата предава името на известния немски византинист), посветена на средновековното семейство на владетелите и народите и българският владетел (Сп. БАН, 61, 1943, 181—222).

В заключение още веднъж искам да подчертая, че пред нас е едно задълбочено изследване, което разкрива малко познати страни от външнополитическата дейност на Древна Русия. Книгата на А. Сахаров представлява несъмнен интерес за широк кръг от медиевисти, които се занимават с политическата история на Европейския Югоизток през Ранното средновековие. Направени са важни приноси при изясняването на отделни клаузи от договорите на руската държава, процедурата при тяхното сключване, състава на дипломатическите пратеничества и пр. Всичко това безспорно ще подтикне изследвачите да обърнат по-голямо внимание на въпросите на средновековната дипломация — тема, все още недостатъчно изследвана и разработена.